

הרשימות האוטוביוגרפיות של אידלסון

אליהו שליפר, תל-אביב

בשנת 1934 התדרדרה בריאותו של אידלסון קשות, לכן נאלץ לצאת לגימלאות אחרי עשר שנות הוראה בהיכרו יוניון קולג' בסינסינטי, והוא בן חמישים ושתיים שנים בלבד. סיום דרכו כמורה סימן גם את סוף דרכו כחוקר, שנתיים בלבד לאחר הופעת הנוסח הגרמני של הכרך האחרון של "אוצר נגינות ישראל". המחקר והיצירה שנקטעו השאירו לאידלסון פנאי למחשבות ולחשבון הנפש, והוא כתב, או אולי הכתיב, שתי רשימות אוטוביוגרפיות אשר נדפסו בשנת 1935. הרשימה הראשונה נכתבה בעברית ונדפסה בינואר 1935 בבטאון האיגוד של החזנים בפולין, "די חזנים וועלט". הרשימה השנייה נכתבה באנגלית והופיעה כמחצית השנה לאחר מכן בניו יורק בתוך כתב העת של החזן יעקב בימל, *Jewish Music Journal*.

הרשימה האנגלית ארוכה ומפורטת יותר מן העברית. כך, למשל, משפט אחד בעברית על לימודיו של אידלסון אצל החזן אדוארד בירנבאום הופך, ברשימה האנגלית, לסעיף קצר המגלה כי בירנבאום מעולם לא לימד את אידלסון באופן אישי ומבקר קשות את סגנונו הגרמני של החזן. עובדות חשובות המפורטות בטקסט האנגלי אינן מופיעות כלל בטקסט העברי. כך, למשל, השפעתם של רעיונותיו של טולסטוי על אידלסון הצעיר ונסינו של זה לחיות חיים טולסטויאניים אינם נזכרים כלל באוטוביוגרפיה העברית. יוצא אפוא כי, במבט ראשון, הטקסט העברי אינו אלא קיצורה של האוטוביוגרפיה האנגלית, ולא היא.

אידלסון היה איש אשכולות ויוצר רב-צדדי. הוא חש תמיד שיש לו שליחות חשובה ומקור שיש להפיצו בכל הדרכים האפשריות. הוא כתב בארבע לשונות לקוראים שונים ומגוונים ותמיד טרח לברור היטב את החומר הראוי למאמרו, דאג להדגיש פרטים אלה או אחרים ואף שינה את סגנון הכתוב והתאימו לקהל הספציפי אשר יקרא בו (וראה על כך במבוא לביבליוגרפיה של כתביו, בחלק האנגלי של כרך זה). כך נהג גם בשתי הרשימות האוטוביוגרפיות, והן שונות משום שנועדו לקהל שונה.

הראשונה, העברית, שמתחת לכותרתה נדפס "מיוחד לעולם החזנים", נועדה לקהל החזנים המודרניים של מזרח אירופה, קהל של אנשי מקצוע במוסיקה יהודית אשר היה רובו ככולו אורתודוכסי ובתוכו גם מניין גדול של ציונים. האוטוביוגרפיה השנייה, האנגלית, נועדה לקהל הקוראים האמריקאי הכללי. לציבור החזנים האורתודוכסי-ציוני לא ראה אידלסון צורך להרבות בדברים על מוסיקה יהודית. על כן לא נמצא ברשימה העברית את פירוט ארבעת עיקרי אמונתו במהותה והתפתחותה של הנגינה העברית שאותן כלל ברשימה האנגלית. מאידך גיסא, זה הקהל העשוי למצוא עניין בהקמת "מכון שירת ישראל" וככל שאר פעילותו של אידלסון בירושלים, וגם ברמזים על התנגדותם של "קנאי ירושלים".

לשפה העברית דרך ביטוי משלה והיא נוטה לפאתוס נכואי, במיוחד הסגנון שנקטו אידלסון ואנשי תקופתו. ביטויים כגון "הנגינה הגרמנית שעשתה שמות בנגינת בית הכנסת" או "גלות הנשמה העברית" אפשר לקרוא רק באוטוביוגרפיה העברית. לעומת זאת, הרשימה האנגלית שופעת פרטים רבים של ענייני חולין. פרטי פעילותו של אידלסון בזמן השירות בצבא התורכי, שמות יידידיו בארצות הברית, הרב דה סולה-פול, פרופ' מ. [= מרדכי] קפלן וד"ר סטיפן וייז, וכן משפחת פרופ' שמואל כהן אשר בזכות התערבותה קיבל את משרתו בהיברו יוניון קולג', כל אלה ועוד פרטים כהנה וכהנה נמצא אך ורק באוטוביוגרפיה האנגלית. הבדלים נוספים קיימים בין שתי הרשימות וביניהם ראוי להזכיר במיוחד שברשימה האנגלית אין אידלסון מזכיר כלל את תאריך לידתו ואילו ברשימה העברית הוא רושם את תאריך לידתו האמיתי, "כ"ד בסיון תרמ"ב [= 11 ביוני 1882], ומציין כי "נרשמתי בפנקסים בראשון ליולי 1882". מכלל האמור יוצא אפוא כי ראוי לקרוא את שתי הרשימות האוטוביוגרפיות זו בצד זו שכן הן שני מסמכים המשלימים זה את זה.

אך גם אם נשלב יחדיו את כל הפרטים הנזכרים בשתי הביוגרפיות ייוותר מקום רב לשאלות. שתי הרשימות פוסחות על פרטים חשובים ולעתים גורמות לקורא שיתמה מהי השתלשלות המאורעות האמיתית וכן הן משאירות כמה חידות לפתרון. הנה למשל, גם אם נכון הוא כי בירנבאום לא לימד את אידלסון אישית ובאופן רשמי, כפי שמצוין באוטוביוגרפיה האנגלית, הרי חובו של אידלסון לחזן והחוקר הזה גדול מכפי שהוא מציין. אידלסון הכיר את תרומותיו החשובות של בירנבאום לחקר המוסיקה היהודית והושפע מהן עמוקות, ואף שאב מלוא חופניים מרשימותיו של חוקר זה כאשר קיטלג את אוסף בירנבאום בסניסניטי, אך עובדות אלה אינן נזכרות כלל באוטוביוגרפיות.

סדר האירועים, במיוחד אלה הקשורים לימי נעוריו של אידלסון, שונה בשתי הרשימות, ולעתים קרובות חסר הסבר להחלטות חשובות וגורליות שלו. כך, למשל, חסר הסבר לעזיבתו את דרום אפריקה זמן קצר אחרי שהיגר לשם. מעבר לחיפושיו את שורשי המוסיקה היהודית, מעבר לאידיאלים הציוניים העמוקים שלו ומעבר לטבעו הנומדי, ייתכן שהיו נסיבות ביוהנסבורג אשר הקשו על שהייתו שם. אולי הרבה היה תלוי באופן אשר בו התקבל כחזן בעיר זו.

ברשימות האוטוביוגרפיות חסרים פרטים אשר יש בהם עניין לחוקרי תולדות חייו של אידלסון או למדענים בתחום המוסיקה היהודית. אידלסון, שהיה מעריצו הגדול של אליעזר בן יהודה, גר לידו ברחוב החבשים בירושלים, כתב סיפורים לעיתונו, ואפילו אימץ את השם בן-יהודה כתרגום עברי של אידלסון, אינו מזכיר את שמו של הבלשן הדגול אפילו פעם אחת בתיאור תולדות חייו. אשר למחקר המוסיקלי, אין הביוגרפיות מלמדות אותנו הרבה על נסיבות ההקלטות ורשיומי הלחנים שעשה: כיצד בחר את מידעניו וכיצד רשם והקליט. כמה וכמה חידות שזורות בתוך הרשימות הביוגרפיות ואולי הקשה שביניהן היא זאת העולה מן המשפט הבא ברשימה העברית: "בשנים אלה [1923-1933] עלה בידי לגמור את יתר הכרכים של ה'אוצר' שלי ולהדפיסם, וכן לאסוף חמר לעוד שני כרכים נוספים שהם עדין בכתב יד". אם המדובר בכרכים "א-י"ב של "אוצר נגינות ישראל" תמיהה היא מדוע לא הזכירם אידלסון במקומות אחרים, וכן עולה השאלה מה היה אמור להיות תוכנם של כרכים

אלה, אלו עדות הם היו אמורים לייצג, ומעל הכל, מה עלה בגורלם של כתבי היד. אין זכר לכתבי יד כאלה באוסף אידלסון בספריה הלאומית בירושלים. אידלסון מסיים את הרשימה האוטוביוגרפית העברית שלו בפרפרזה על דברי יעקב אבינו (בראשית מז: 9) ואומר: "אלה הם קורות חיי בקצור, מעט ורעים". סיכום מר זה משקף ללא ספק את ייאושו של אדם דינמי ביותר הנאלץ להשלים עם העובדה המדכאת ששליחות חייו נגדעה בטרם עת. אך ייתכן שהוא משקף גם אכזבות רבות מחלומות אשר לא נתגשמו; אכזבות כאלה באות לידי ביטוי במקומות שונים בטקסט העברי. אפשר שבטקסט העברי, יותר מאשר באנגלי, באות לידי ביטוי גם אי-אלו נקיפות מצפון על שלא עמד בו הכוח להמשיך את תרומתו למפעל הציוני ולהקים מרכז עולמי למוסיקה יהודית בירושלים. הרשימה האנגלית פחות פסימית לגבי הישגי העבר, אולם פסימית באותה מידה לגבי העתיד.

הטקסט נדפס ללא שינויים, למעט תיקוני כתיב וטעויות דפוס.

יובל

קובץ מחקרים של המרכז לחקר המוסיקה היהודית

כרך ה

ספר אברהם צבי אידלסון

נערך בידי

ישראל אדלר, בתיה באיאר ואליהו שליפר

בשיתוף עם לאה שלם

ירושלים תשמ"ו

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית